

1

Després de la crisi: el pacte social necessari per afrontar una dècada difícil

Josep Oliver

En el moment en què aquestes línies surten a la llum, en els primers mesos de 2010, les dades disponibles suggereixen que estem ja sortint de la recessió. Si no hi ha nous xocs exteriors, es podrà donar per finalitzada una part, la més angoixant, de la profunda crisi que han experimentat l'economia catalana i l'espanyola, en el context de la pitjor recessió mundial des de la Gran Depressió. Però, tot i l'aparició dels primers senyals de recuperació, seria un error considerar que, un cop es consolidin, retornarem a situacions anteriors.

Per bé o per mal, la *dècada prodigiosa* no tornarà, si més no en els anys en què estem entrant, fins i tot si el PIB retorna a creixements sòlids. Això és així perquè la profunda recessió que ha experimentat Catalunya reflecteix el negatiu impacte de forces d'abast temporal divers, algunes amb efectes transitoris, mentre que altres, les més rellevants, dibuixen impactes que es perllongaran en el temps. Tanmateix, en el brogit de la crisi, els aspectes més o menys transitoris s'encobreixen i confonen amb els de fons, amagant la intensificació del canvi, de caràcter estructural, del model productiu i de les condicions de competència (internes i externes) en les que opera la nostra economia. A aquesta accentuació de transformacions ja en curs abans de la recessió, s'hi sumen els efectes, en el mig i llarg termini, del *boom* anterior, tant dels específicament catalans i espanyols, com dels internacionals (xoc financer i dolorós reequilibri de la demanda mundial).

En síntesi, un conjunt de transformacions, algunes vinculades directament al nostre passat i altres generades per l'acumulació de desequilibris financers i reals de l'economia mundial, han alterat, de forma força radical, el marc del creixement econòmic del país. Aquestes modificacions anticipen un període, probablement força dilatat, de baix creixement del PIB, de l'ocupació i de la renda, i exigeixen una resposta complexa, que implica, simultàniament, penosos ajustos en el curt termini i intensificació del procés de reformes endegat ja fa uns anys.

La resposta que Catalunya ha de donar a aquesta nova situació s'ha de contemplar amb una certa perspectiva històrica, tant per avaluar la capacitat de fer front a situacions similars, com per efectuar un balanç equilibrat del que ha estat el període 1995-2007 i fugir de valoracions, per simplistes, massa negatives.

Començant pel primer aspecte, Catalunya, i Espanya també lògicament, ha afrontat els darrers cinquanta anys (el 2009 s'ha commemorat el 50è aniversari del Pla d'Estabilització) un seguit de situacions adverses de les que sempre n'ha sortit reforçada. La nostra història és la d'un teixit productiu i social, que s'ha transformat radicalment, des de la intervenció i la protecció dels mercats, i un migrat sector públic cap a la llibertat econòmica, la integració a l'economia mundial i un relativament sòlid estat del benestar. I aquest procés s'ha efectuat transitant per situacions internacionals adverses que dificultaven també els ajustos precisos: els xocs energètics dels

setanta i primers vuitanta en el context de la transició política, l'entrada a la UE i el desmantellament aranzelari després de la crisi industrial dels primers vuitanta, la signatura de l'Acta Única Europea, amb les seves importants conseqüències sobre el mercat intern o, finalment, l'entrada a l'euro. En totes aquestes situacions, el país sempre ha respost adequadament als reptes plantejats. A més a més, quan la situació ho ha fet necessari, la *concertació* ha estat un dels vehicles utilitzats per avançar en les difícils solucions que s'havien d'adoptar. Aquest va ser el cas de les crisis energètiques (els *Pactos de la Moncloa* de 1977) i del decidit impuls a l'entrada a la UE (Oliver i Vallès, 2005), i també, en els anys noranta, els acords, més implícits que explícits, per aconseguir complir els criteris de Maastricht i entrar a l'euro a 1999.

La *dècada prodigiosa* també ha deixat actius molt notables, que emergeixen ara com fortaleses sobre les que recolzar la nostra resposta. Sense ànim d'exhaustivitat, algunes de les més importants a destacar serien les següents. En primer lloc, un nivell d'ocupació i d'activitat insòlits en la nostra moderna història, amb profundes transformacions internes en l'estructura ocupacional, educativa i sectorial de la mà d'obra, amb un intens procés de complementaritat amb la immigració (Oliver, 2008b). En segon terme, un teixit industrial que ha estat efectuant les transformacions que la globalització exigia: augment en la intensitat del capital per unitat de treball, modificació notable en la composició de la inversió (amb un pes creixent de les noves tecnologies i l'R+D+I) i millora en la qualitat del treball, defineixen alguns dels trets més rellevants de la *nova indústria* catalana de la darrera dècada (Oliver, 2009), juntament amb la modificació en la seva composició sectorial vers sectors de major valor afegit (Oliver, 2007a). En tercer lloc, un continuat guany de quota en els mercats europeus, i en especial en els de l'àrea de l'euro i de l'est d'Europa, amb un augment per sobre la mitjana de les vendes de mercaderies de mig i elevat valor afegit (Oliver, 2008b). Una quarta característica d'aquest procés ha estat, en el context de la creixent presència internacional, el pràctic manteniment de les nostres exportacions a Espanya (Oliver, 2010), reforçant l'obertura exterior de la nostra economia. Altres aspectes rellevants d'aquest procés han estat la creixent inversió catalana a l'exterior o l'important augment en la venda de serveis a la resta del món i a Espanya (Oliver, 2007b), entre altres.

Les darreres dècades, i la dels dos mil no és una excepció, avalen la capacitat d'adaptació del país. Però essent això cert, també ho és que els marges de maniobra del passat eren més amplis que els existents avui. Ara, reflectint l'èxit anterior, les millores són més complexes, perquè impliquen transformacions més subtils, menys ràpides, més costoses i de resultats més incerts. A més a més, i aquest aspecte no és menor, les deflacions de costos i salaris que en el passat han presidit els processos d'ajust (a les crisis energètiques o a la dels primers noranta) eren fàcils de gestionar, simplement devaluant el tipus de canvi, que reconeixia la pèrdua de competitivitat acumulada a l'expansió. Aquesta possibilitat és avui inexistent, cosa que encara limita més la capacitat de maniobra del país.

Per això, la situació que s'afronta, en el curt i en el mig termini, exigeix l'esforç de tots els estaments socials i l'acord precís, per evitar un horitzó d'estancament. Aquest acord demanda, en primer lloc, una *diagnosi* compartida sobre el que ens ha passat, el que ens està succeint i el que, amb una elevada probabilitat, ens acabarà afectant si no es modifiquen certes pautes de comportament. I, en segon terme, sobre aquesta diagnosi, *bastir el necessari pacte social i polític*, de gran amplitud pels temes que s'han de considerar i per les forces que l'han d'integrar, per encarar adequadament aquest futur.

Seguint aquesta lògica, a les següents pàgines s'analitzen les raons de la profunditat de la recessió en curs per la confluència de xocs interns i externs i, el que és més important, la davallada del

creixement potencial del PIB, de la capacitat de generar ocupació i benestar que s'albira. Quins són els elements que conflueixen a la situació actual, i per què cal considerar-los de naturalesa diferent als d'anteriors crisis? Tres són els factors que defineixen un futur més complicat del que va emergir després de la recessió de 1992/94. El primer té a veure amb les raons específicament catalanes, i espanyoles, dels problemes actuals. El segon deriva de l'impacte que el xoc financer internacional ha tingut, i tindrà, sobre una economia fortament palanquejada, tant internament com amb l'exterior. El tercer expressa la davallada del PIB potencial que la crisi ha generat i les dificultats de recuperació dels nivells de benestar perduts en el període 2007-2010.

Per tant, canvi estructural a l'interior del país, al mateix temps que es consolida una globalització amb una cara més agressiva que a la darrera dècada. Ambdós aspectes, constitueixen el punt de partida d'aquella diagnosi que s'ha de compartir, necessàriament, si és que es vol avançar en la línia adequada. El tercer apartat d'aquestes pàgines tradueix la necessitat d'un gran acord social i polític que es desprèn de la diagnosi efectuada.

1. Els factors interns de la crisi: el boom de la dècada prodigiosa i els passius heretats

La part de la crisi imputable al *boom* anterior és relativament simple d'entendre, i està directament vinculada als excessos de demanda interna, amb un exagerat augment de la construcció residencial, però també del mateix consum privat. Hi ha hagut també un creixent dèficit comercial internacional i augment de preus i costos laborals per sobre dels nostres socis. Tots aquests factors han deixat un llegat d'endeutament intern i extern que afectarà la capacitat d'avançament del crèdit en el mig termini. A continuació s'analitzen breument aquests aspectes.

L'expansió de la passada dècada es va fonamentar, en una part clarament exagerada, en la demanda interna que, parcialment, es va veure contrarestada per la contribució negativa del sector exterior. Així, de l'augment mig del PIB 1999-07 (3,6% anual en termes reals), la demanda interna va aportar més del 100% (4,0 punts percentuals), mentre el sector exterior detreia la resta (-1,0 punts l'internacional i +0,7 amb la resta d'Espanya). Una demanda interna que, sistemàticament, ha estat augmentant per sobre de l'oferta disponible, generant les inevitables i conegudes conseqüències sobre preus i costos laborals, competitivitat i, finalment, dèficit exterior. Així, acumulant els diferencials de creixement de l'IPC català respecte l'àrea de l'euro el període 1996-07, la pèrdua catalana és de 20 punts percentuals de mitjana (acumulant un augment del 47% de l'IPC a Catalunya davant el 27% de l'àrea), tot i que en determinats serveis (per exemple, hotelers) les pèrdues han estat molt superiors. Aquest increment dels preus ha acabat afectant els costos laborals i, en el context d'un feble augment de la productivitat, els costos laborals unitaris s'han estat incrementant de forma sensiblement més elevada que a França o Alemanya, en especial. El deteriorament del sector exterior, del seu costat, ha estat una constant des de l'entrada a l'euro, un cop s'havien començat a esmorteir els positius efectes de la convergència nominal amb els criteris de Maastricht¹. En termes dels béns comercialitzables amb l'exterior, els efectes d'aquella expansió de la demanda interna han estat notables: entre 1999 i 2007, les importacions internacionals de mercaderies van augmentar un 100%, davant del 80% de les vendes internacionals, de forma que la taxa de cobertura va caure a la vora del 70 al 62%.

¹ Vegeu, a Oliver (2005) una síntesi d'alguns dels principals elements que defineixen el procés d'expansió a la segona part dels noranta i els primers dos mil.

La intensa expansió de la demanda interna expressava, de forma especial, la de la construcció residencial i, també, la del consum privat. I encara que aquestes variables, així com el fort augment del consum públic, reflectien l'avanç demogràfic del país, no deixa de ser menys cert que el *boom* va anar més enllà del necessari. En l'àmbit de la construcció, la desproporció del seu avanç va comportar desajustos en l'ocupació, l'oferta i els preus, i d'altres que van més enllà de la destrucció en curs de teixit productiu i de llocs de treball². La pèrdua ocupacional era del tot inevitable, atesos els excessos anteriors: d'un pes mig de la construcció en l'ocupació del 8,8% (mitjana 1977-00) es va passar al 12,6% en el quart trimestre de 2007 (màxim històric), amb un sobrant teòric del sector, per revertir a la mitjana, proper als 150.000 llocs de treball. A més a més, el col·lapse de l'activitat residencial reflecteix els excessos d'oferta acumulats (a finals de 2008 s'estimava que quedaven pendent de vendre entre 70.000 i 90.000 habitatges), que expressen, ultra l'efecte de la crisi, el deteriorament de l'accessibilitat familiar provocat pels forts augments de preus de la fase expansiva.

Alguns dels efectes anteriors es poden corregir de forma relativament ràpida amb la corresponent estabilització de l'economia (per exemple, el dèficit internacional ha davallat sensiblement el 2009 pel col·lapse de la demanda interna). Altres, tindran efectes més duradors (com els vinculats al mercat de treball). Entre aquests efectes destaca, per la seva importància en l'evolució futura del crèdit, l'elevat grau d'endeutament del sector privat català, un volum que no serà fàcil de reduir els propers anys, i que absorbirà una part no menor de la nova renda que es vagi generant. Algunes dades permetran situar el procés: entre 1998 i 2008 el deute acumulat per les llars espanyoles per la compra d'habitatge s'ha elevat des dels menys de 200.000 als més de 600.000 milions d'euros, al mateix temps que les empreses de la construcció i immobiliàries l'incrementaven des dels 50.000 als prop de 500.000 milions. Factors d'augment de més de 3 o de gairebé 10, molt superiors al del PIB nominal (per sota el 50%) apunten a un dels efectes més nocius del *boom* anterior: el creixent palanquejament de llars i empreses. Contemplant aquest procés en termes de renda, la ràtio deute brut llars/renda familiar a Espanya, s'ha elevat prop del 55% el 1995 a gairebé el 140% l'any 2008.

En el cas català, no existeixen dades desagregades d'empreses i famílies, però l'avançament del crèdit del sector privat no financer ha estat igualment extraordinari: amb un augment anual a l'entorn del 16% anual (1995-07), els passius amb el sector financer han passat d'aproximadament 50.000 milions d'euros el 1995 als prop de 340.000 milions d'euros del 2008. En termes de PIB, per descomptar l'efecte del creixement demogràfic, aquest deute s'ha incrementat des del 60% a prop del 170%, entre els mateixos anys.

Un segon aspecte que caracteritza aquesta evolució és la seva divergència respecte del succeït en els països més importants de l'àrea de l'euro, seguint un comportament molt proper al de les economies anglosaxones. Incloent-hi tots els passius de llars i empreses (no financeres), a Espanya el seu volum s'ha elevat des del 150 a gairebé el 340% del PIB, xifra a comparar amb els menors increments d'Alemanya (del 180% al 220%), França (del 160% al 260%) o Itàlia (del 125% al 195%).

A més a més, en tercer lloc, aquest endeutament ha estat parcialment finançat amb estalvi exterior, ateses les facilitats que implicava la Unió Monetària. D'aquesta manera, quan vàrem entrar a la Unió

² A Oliver (2001) s'analitzen alguns d'aquests aspectes, abans que prenguessin la importància que van adquirir en el decurs de la dècada dels dos mil.

el 1999 Espanya pesava prop del 9-10% tant en PIB com en crèdit intern total. El major augment de l'activitat ha situat el pes espanyol en el PIB de la Unió, el 2008, en el 12%, però el molt més intens increment del crèdit ha elevat la proporció de l'estoc total fins el 18%. El diferencial entre els pesos de PIB i crèdit és una bona aproximació a un préstec que caldrà retornar els propers anys.

Finalment, el desmesurat augment del crèdit i la important part finançada a l'exterior expliquen les tensions creditícies que pateix el país. Aquestes tensions deriven parcialment de la inevitable reversió a la mitjana en les seves taxes d'augment (des dels 20/25% d'increment anual dels anys dos mil pel conjunt espanyol) i, també parcialment, de les necessitats de despallanquejament que les mateixes institucions financeres tenen, com a resultat de la seva dependència anterior del crèdit exterior. Tot i que, transitòriament, aquestes han estat suavitzades per l'ampliació de la liquiditat del Banc Central Europeu, la reducció d'aquest endeutament tindrà efectes negatius sobre el creixement del crèdit en el mig termini.

Aquest conjunt d'hipoteques vinculades a la fortalesa de l'expansió no s'havien de traduir, necessàriament, en una recessió com la que ha estat, i està encara, vivint l'economia catalana. De fet, quan el sector residencial va començar a moderar el seu creixement, i l'ocupació sectorial a contraure's (finals del 2007), semblava possible que l'inevitable ajustament posterior es podria efectuar sense traumes excessius. I l'horitzó més probable aleshores era el d'una transició ordenada, reduint la grandària de la construcció i reabsorbint l'endeutament més fàcilment gràcies al manteniment d'elevats augments del PIB i l'ocupació. Llastimosament, els esdeveniments de 2008, en especial, el col·lapse de Lehman Brothers i el Gran Pànic posterior (Wessel, 2009), amb efectes sobre el comerç mundial, la producció industrial i els mercats de diner i de crèdit, impossibles de preveure, van descabdellar una crisi internacional sense precedents des de la Gran Depressió. És en aquest context en el que els passius heretats de la dècada prodigiosa van emergir sobtadament, i el procés de transició, que s'albirava ordenat i poc traumàtic, va donar lloc a la pitjor crisi que l'economia catalana, i l'espanyola, hagin contemplat des dels anys cinquanta.

2. Crisi conjuntural i transformacions estructurals: l'emergència de les hipoteques del boom i els nous passius del xoc financer exterior

Als factors anteriors, vinculats al *boom* anterior i que haguessin emergit d'una o altra forma, cal sumar-hi els efectes de la crisi econòmica. Entre aquells, cal distingir els que impliquen alteracions, des de la demanda, de les bases del creixement anterior, dels que tindran un impacte durador sobre les condicions de l'oferta.

Començant per a les modificacions en les bases de la demanda (interna i externa), sis elements emergeixen com especialment rellevants. Els cinc primers afecten la capacitat d'augment de la demanda interna, mentre que el darrer es refereix als canvis en la demanda externa. En l'àmbit intern, la davallada en els preus dels actius en una economia especialment palanquejada, el canvi en les condicions de generació de treball, el xoc demogràfic, el fiscal i en les condicions de la formació bruta de capital, són aspectes tots ells que tendeixen a reduir el creixement que hem contemplat la passada dècada. Del seu costat, en l'àmbit de la demanda exterior, també operen en el mateix sentit negatiu les profundes modificacions en les condicions de competència internacional, provocades pel reequilibri de la demanda mundial.

La pèrdua de riquesa de les llars catalanes (financera i, en especial, immobiliària) emergeix com un primer factor que afectarà negativament tant la demanda de consum com la immobiliària els propers anys. L'ajust de preus del sector residencial ha de continuar fins, si més no, recuperar l'accessibilitat existent a principis de la passada dècada. I, tot i que les davallades dels tipus d'interès i la parcial correcció dels preus han permès una certa millora, el cert és que encara s'està lluny dels valors existents a 2000/03. A més a més, en un horitzó alcista de tipus d'interès i de baix creixement de la renda familiar, la millora en les condicions d'accessibilitat apareix com a especialment difícil. Per tant, cal esperar que l'*efecte riquesa*, que tant va empenyar l'endeutament i el creixement de la demanda la darrera dècada, continuï drenant capacitat de despesa a les llars en el futur.

En segon terme, el xoc ocupacional apareix com un canvi radical de les condicions en que es va bastir el creixement de la renda familiar i la demanda immobiliària a la fase d'expansió. Un mercat de treball que va basar una part important del seu augment (prop d'un 20%) en la construcció i el manteniment de l'ocupació de la indústria, ha deixat pas a una situació radicalment diferent. I així com era previsible la pèrdua ocupacional de la construcció, l'impacte del xoc exterior sobre el teixit industrial ha estat inesperat: el sector ha estat, en termes absoluts, el més castigat per la crisi, amb una pèrdua de l'entorn del 18% de la mà d'obra.

La contracció ocupacional a la construcció i la indústria deixen un mercat de treball que trigarà anys a recuperar el volum existent el 2007. En efecte, a Catalunya cal preveure que, a finals del 2010, s'hauran destruït prop de 350.000 llocs de treball, dels que a l'entorn de la meitat seran industrials i l'altre meitat, bàsicament, de la construcció (aproximadament un 40%). La reabsorció de les pèrdues a la indústria serà llarga, si és que és possible, mentre que per les de la construcció caldrà esperar els efectes d'arrossegament dels serveis. En tot cas, amb una creació mitjana de 40/50.000 llocs de treball a l'any (entre l'1,2 i l'15% anual), la recuperació d'aquesta destrucció ocupacional portarà força anys, de forma que l'augment de les rendes salarials serà, en el millor dels casos, modest. A més a més, l'augment de l'atur a l'entorn de mig milió,³ amb dues terceres parts amb nivells educatius baixos, pressionarà sobre la confiança familiar, deprimint la despesa.

Un tercer efecte negatiu que afronta la demanda de consum i immobiliària i, indirectament la inversió productiva, deriva del col·lapse del creixement demogràfic del país, en especial l'immigratori, en uns moments en que els *baby boomers* comencen a deixar enrere l'edat de formació de noves llars.⁴ El fort augment de l'atur i les dificultats de generar ocupació que s'albiren pels propers anys frenaran, com ja ha succeït el 2009, la immigració. D'aquesta manera, els anys 2000-07, d'una mitjana propera a les 70.000 noves famílies (de les que prop del 70% eren immigrants), les previsions de creació de llars, amb incorporació d'un cert volum d'immigració, impliquen el retorn a valors de 30.000 llars/any pel proper quinquenni 2011-15. L'impacte d'aquesta contenció no pot ser menystingut, atès el paper determinant del seu creixement en l'avanç del consum privat i la demanda immobiliària. Així, de l'augment del consum privat 2000-07 (un 28,7% en termes constants), només uns 4 punts expressaven l'increment del consum per llar, mentre que més de 23 punts reflectien la progressió de les famílies. Igualment, el creixement de l'oferta d'habitatges 2000-07 (uns 665.000 habitatges

³ Superior al de les pèrdues de llocs de treball per la incorporació de nova població activa.

⁴ La necessitat d'immigració per atendre la demanda de treball insatisfeta pel creixement econòmic i la davallada demogràfica és analitzada a Mañé i Oliver (2003a i 2003b). Per una anàlisi del possible impacte d'una recessió sobre la demanda de immigració, vegeu Oliver (2006). Entre les hipòtesis de simulació efectuades en aquest treball es contemplava la d'una crisi, encetada a 2008, per efecte de la davallada del sector de la construcció.

iniciats en aquest període), ha estat molt directament vinculada a l'augment de llars (vora 500.000). Al negatiu impacte que aquest menor augment demogràfic generarà sobre la demanda interna, cal afegir-hi els problemes que la pèrdua ocupacional, i el seu baix creixement futur, acabarà generant sobre el sistema de pensions. A partir de 2015, la demografia del país comença a modificar-se de forma desagradable, aspecte no menor, que se sumará a l'actual deteriorament de les finances públiques i a l'augment de l'estalvi per "precaució".

L'acumulació de deute públic, que se superposa al privat, i els efectes sobre l'ingrés i la despesa pública els propers anys, emergeix com un quart factor, directament vinculat a la crisi, de contenció del creixement de la demanda interna. El previsible augment del deute públic a Espanya des del 35% del PIB al 2007 (i més del 50% a 2009) a valors a l'entorn del 70/80% (a 2014), suggereix que ni l'avanç de la demanda pública (en consum o en inversió), ni el de la renda disponible de famílies o empreses, es podrà mantenir com en el passat. L'experiència grega d'aquests darrers mesos, i els riscos que comporta, mostren com Espanya haurà de procedir, a partir de 2011 en especial, a un dolorós procés de consolidació fiscal, que haurà d'abastar tant l'àmbit de l'ingrés com el de la despesa. El relativament baix nivell de pressió fiscal⁵ apunta a inevitables increments impositius i de taxes. A més a més, els propers anys les finances públiques s'enfronten a un creixement modest d'aquelles bases fiscals que més havien augmentat durant l'expansió. En l'àmbit de la despesa, tot i que el seu nivell tampoc està a la mitjana de l'àrea, els sacrificis són també inevitables, encara que el marge de maniobra és menys evident, atès que el sistema de benestar del país és molt bàsic.

Finalment, en l'àmbit de la demanda interna, el conjunt d'elements esmentats apunten a unes menors necessitats de formació bruta de capital, tant productiu com en construcció residencial. Aquests, a més a més, es veuran il·lustrats pels efectes, dilatats en el temps, de la forta onada inversora anterior, amb pesos sobre el PIB a 2007 màxims des de principis dels anys 70 (i propers al 30%). De fet, a Catalunya la formació bruta de capital en béns d'equip i altres productes (que aportava el 12% del PIB a 1999), ha generat el 18% del creixement del PIB 1999-07, mentre que la construcció, amb un 10% del PIB, encara va aportar relativament més empena a l'augment de l'activitat general (prop del 19%).

En síntesi, els elements que havien empentat a l'alça la demanda interna (privada i pública) es veuran sensiblement continguts per efecte dels xocs generats per la crisi i l'acumulació de passius de l'etapa d'expansió. A aquesta menor expansió interna cal sumar-hi, finalment, els negatius efectes que el reequilibri del creixement mundial ha començat a provocar. Un euro fort en el mig termini sembla difícil d'evitar, un cop el procés de reajustament de la demanda mundial es consolidi (pèrdues del dòlar i caigudes de costos a la Xina). Al mateix temps, la resposta d'altres països a la crisi, devaluant les seves divises (Gran Bretanya, Polònia i altres països del centre i l'est d'Europa o Àsia), reforça aquella tendència. Seria un error, per exemple, atribuir estrictament a la recessió la davallada en el turisme català al 2009: els retrocessos en el valor de la lliura esterlina i altres divises expressen tendències de fons que van molt més enllà de la crisi. De fet, i aquest aspecte és certament rellevant, Catalunya afronta, per primera vegada en la moderna història del país, un substancial canvi de les condicions de competència internacional al mateix temps que no és possible l'ajust devaluant el tipus de canvi. I no només no es pot devaluar, sinó que la tendència és a la revaluació.

⁵ A l'entorn del 35% al 2009 mesurat com ingressos públics sobre el PIB davant del 45% de mitjana de l'àrea de l'euro.

Finalment, i des de l'àmbit de l'oferta, la reducció en l'avanç i el nivell del producte potencial de l'economia catalana, emergeixen com a efectes generats per la crisi sobre la dotació, i el ritme d'avanç, dels factors productius i el creixement de la productivitat total dels factors. En l'àmbit del factor treball, la redistribució sectorial dels excedents serà dilatada, i frenarà el seu augment, amb una taxa estructural de desocupació sensiblement més elevada que en el passat. A més a més, les pèrdues de capacitat productiva del treball per la destrucció d'activitat de certs sectors, l'obsolescència generada per l'augment de l'atur i la seva cronificació, també són factors que reduiran la contribució del treball a l'avanç de l'*output* els propers anys.

En l'àmbit del capital productiu, tant la forta punció a la Formació Bruta de Capital Fix (a Espanya, la davallada acumulada de l'efectuada en béns d'equip i altres productes entre 2007 i 2011 pot acostar-se al 30%), com la destrucció d'equip capital, emergeixen com llasts que pressionen a la baixa sobre la dotació d'aquest factor i, per tant, sobre el creixement potencial del PIB. Finalment, la crisi financera ha alterat la percepció del risc, cosa que implicarà, els propers anys, costos del capital més elevats, en especial per aquella part de la inversió adreçada a la innovació, que és la que més afecta el creixement de la productivitat total dels factors. En aquest mateix ordre d'idees, la forta expansió de les necessitats financeres del sector públic pressionaran, també, a l'alça els tipus d'interès, reforçant l'efecte negatiu anterior.

En síntesi, a les hipoteques del *boom* anterior (excessos de la construcció i de la demanda interna i deute familiar i empresarial) s'hi han afegit nous problemes, derivats del xoc de la crisi internacional (elevació de la taxa estructural d'atur, pèrdues ocupacionals i d'equip capital intenses, deute públic, forta frenada demogràfica, caiguda de la riquesa, enduriment de les condicions de competència internacional i disminució del creixement del producte potencial). Aquest seguit d'elements anticipen uns anys en els que, a diferència de la *dècada prodigiosa* anterior, els augments de renda i d'ocupació seran sensiblement menors i més costosos.

3. Estabilització i reformes. La necessitat d'un pacte social i polític

L'ajustament de la nostra economia als canvis descrits ja ha començat. De fet, l'ensorrament de la demanda interna el 2009 expressa el col·lapse del model de creixement de la passada dècada. La forta elevació de la taxa d'estalvi de llars i empreses, la davallada de la inversió residencial i el consum, i la intensa caiguda de les importacions, assenyalen la impossibilitat de mantenir un model de creixement basat en l'expansió de la construcció residencial i dels preus dels immobles, intens endeutament privat (intern i extern), augments de preus en els sectors de produccions no comercialitzables, deteriorament de la capacitat competitiva i importants dèficits per compte corrent. Aquest ajust era, i és, imprescindible. I, per això mateix, tot i l'estrall social que està generant, cal saludar l'ajustament en curs. Però, al mateix temps, està deixant altres efectes de llarg termini menys desitjables: atur estructural, frenada demogràfica, reversió de l'*efecte riquesa*, deute públic, empitjorament de les condicions de competència internacional i, en definitiva, davallada del creixement potencial del PIB. La suma d'aquests xocs situa l'economia catalana en una situació especialment complexa. A més, el seu principal mercat, l'Estat espanyol, encara pateix amb més intensitat que Catalunya els problemes d'ajustament descrits i, per tant, tampoc no es pot esperar d'allà efectes induïts massa positius.

En el passat, hem afrontat situacions també molt difícils. Per exemple, en els anys 1992-1993. I, aleshores, la resposta fou clara: intenses devaluacions per recuperar part de la competitivitat

perduda i contenció de la demanda interna. És a dir, estabilització. La congelació dels salaris de la funció pública, la contenció de la despesa de les administracions públiques i la moderació salarial van permetre una intensa reducció del ritme de creixement dels preus, i dels tipus d'interès, que va comportar l'adopció de l'euro. L'acord, implícit però igualment efectiu, de la segona part dels noranta, que va permetre els Pactes de Toledo entre altres reformes rellevants, mostra que quan el país afronta una delicada situació, i és conscient del que s'hi juga, es prenen les mesures adequades. També, a principis dels 2000, quan la globalització va començar a provocar importants deslocalitzacions, Catalunya va ser capaç d'instrumentar l'*Acord Estratègic* (DEF, 2005), per tal d'avançar en les reformes estructurals precises per fer front als canvis de les condicions de competència mundial.

Els estralls de la crisi estan dificultant l'adequada percepció dels reptes que afronta el país, més enllà del 2010. Però aquests són, sens dubte, força més complexos, i amb menys marge de maniobra dels existents ara fa quinze anys. Si aleshores, l'acord i la distribució dels costos de l'ajust va ser àmpliament acceptat, ara cal un major compromís, ja que els reptes també són més difícils i complexos. I cal perquè ara no és possible instrumentar una part, la més important, de la resposta que es va formular per abordar la crisi dels primers noranta: les quatre devaluacions de la pesseta entre 1992 i 1995. Si és possible, en canvi, aplicar el conjunt de mesures adoptades, entre 1995 i 1998, per contenir la despesa interna, reduir el dèficit públic i exterior i moderar el creixement dels preus. Però el fet que no sigui possible la deflació de costos a través de la depreciació del tipus de canvi, no implica que els mateixos resultats no es puguin obtenir per altres mitjans. A més a més, aquesta deflació de costos és més imprescindible encara en un context en el que el tipus de canvi, per primera vegada a la moderna història de Catalunya, es revalua.

El país afronta, com en d'altres moments dels darrers cinquanta anys, un doble repte: el d'ajustar la seva economia per reduir els desequilibris interns i externs acumulats i, al mateix temps, ha de reforçar i intensificar la política de reformes. La diagnosi d'aquestes es va efectuar ja fa uns anys, quan l'acord estratègic es va signar (Castells, 2005). I la continuïtat de l'Acord i mesures ja posades en marxa per aplicar alguns dels seus acords (canvis en el sistema educatiu, reforçament de la xarxa ferroviària i d'alguns eixos viaris, entre d'altres) indiquen que, en l'àmbit de les reformes, s'estava en el camí adequat ja abans de la crisi. Tanmateix, els reptes que planteja la nova situació exigeixen una accentuació en el ritme d'aplicació de les mesures acordades i, probablement, una revisió de la seva jerarquia. En el context d'una urgència creixent, la distribució dels costos de l'ajust s'ha d'assolir mitjançant l'articulació d'un pacte, social i polític, o serà molt difícil, si no impossible, d'instrumentar. Perquè cal parlar de salaris i productivitat, de fiscalitat i energia, de canvis a la jerarquia de la despesa pública, d'educació i Universitats, de sanitat i benestar, de competitivitat i preus. Al mateix temps, els desequilibris acumulats demanden actuacions decidides en diversos àmbits, entre els que destaca la recuperació de la competitivitat perduda, cosa que exigeix una inevitable deflació de costos, i la gestió d'un atur estructural de baixa qualificació que, sense una decidida política de formació, pot acabar enquistant-se.

Els darrers cinquanta anys, Catalunya ha estat capaç de superar amb èxit els importants canvis que ha hagut d'afrontar. Però seria un error creure que el futur està escrit i que, per la mateixa raó, també aconseguirem superar les difícils circumstàncies que encarem. Els països, com les persones, poden fracassar. I el fracàs, sempre, és el resultat d'una incorrecta apreciació dels riscos i d'una manca d'esperit per abordar-los. Si hi ha consens en la diagnosi sobre el futur que ens espera, l'acció de concertació emergeix com a inevitable. Al mateix temps, també és l'únic camí, en

una societat democràtica, per avançar en els ajustos i les reformes pendents mitjançant una justa distribució dels costos d'aquest dolorós, i inevitable, procés.

Referències citades

- Castells, M. (Dir), *Un model de competitivitat sostenible i solidari per a Catalunya*, Informe del Consell d'Experts, Departament d'Economia i Finances, Barcelona.
- Departament d'Economia i Finances (2005), *l'Acord Estratègic per la Internacionalització, la qualitat de l'ocupació i la competitivitat de l'economia catalana*, Barcelona.
- Mañé Vernet, F. and Oliver Alonso, J. (2003a), "Forecasting educational necessities in Spain through 2010", a M. Neugart y K. Schömann (eds.) *Forecasting labour markets in OECD countries: measuring and tackling mismatches*, pp. 283-323. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Mañé, F. and Oliver Alonso, J. (2003b), "A note of the evolution of labour supply in Spain and its implications at regional level", en *Early identification of skill needs in Europe*, Bullinger, Schmidt, Schömann y Tessaring (editors), pp. 260-275, Luxembourg: Cedefop, Reference series: 40.
- Oliver Alonso, Josep (2001), *Alguns reptes rellevants de l'economia catalana en la propera dècada: nova economia capital humà*, Papers de la Fundació, n° 129. Barcelona: Fundació Rafael Campalans.
- Oliver Alonso, Josep (2005): "El model de creixement de Catalunya a principi del segle XXI: expansió, hipoteques i perspectives" a Castells, M. (Dir), *Un model de competitivitat sostenible i solidari per a Catalunya*, Informe del Consell d'Experts dirigit per Manuel Castells, Departament d'Economia i Finances, Barcelona, pp. 5-29.
- Oliver Alonso, Josep (2006), *España 2020: un mestizaje ineludible. Cambio demográfico, mercado de trabajo e inmigración en las Comunidades Autónomas*, Institut d'Estudis Autònoms, Generalitat de Catalunya.
- Oliver Alonso, Josep (2007a), 'Catalunya 1994-2007: una economia en transició', a *Catalunya Economia*, BBVA.
- Oliver Alonso, Josep (2007b), 'Canvis en la integració econòmica i dependència exterior de Catalunya 1987-2001, una aproximació a través de les TIOS', a *Nota d'Economia*, n° 87, pàgs. 47-76.
- Oliver Alonso, Josep (2008a), *Mercat de treball i convergència: algunes lliçons de l'expansió a Catalunya. 1995-2006*, Monogràfies, n° 2. Departament d'Economia i Finances, Generalitat de Catalunya.
- Oliver Alonso, Josep (2008b), *Competitivitat exterior i especialització comercial de Catalunya. 1995-2004. Canvis a la quota de mercat i tipologia del comerç intraindustrial català en els mercats de la UE-15*, Monogràfies, n° 8. Departament d'Economia i Finances, Generalitat de Catalunya.
- Oliver Alonso, Josep (2009), *Els factors de creixement de la indústria catalana 1995-2005, canvi tècnic i productivitat del capital i del treball*, Barcelona, Centre d'Economia Industrial.
- Oliver Alonso, Josep (2010, de propera aparició), *Canvis estructurals i internacionalització i del sector exterior català 1995-06: la pèrdua de posicions de les relacions comercials amb Espanya*, Departament d'Economia i Finances, Generalitat de Catalunya.
- Oliver Alonso, Josep and Vallés, Josep Maria (2005): "Spain: Globalization's Impact on Democracy and Inequality", in *Getting Globalization Right* Joseph S. Tulchin and Gary Bland (eds), pp. 157-189. Colorado and London: Lynne Rienner Publishers, Boulder.
- Wessel, D. (2009), *In Fed We Trust: Ben Bernanke's War on the Great Panic*, Crown Business, New York.